

Eser Türü (Type of Paper) : Makale /Article

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.v2i1.5000180332>

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”
MOSQUES AND MASJIDS IN ANKARA “ANKARA STYLE”

Ayşe Ersay YÜKSEL

ayseersay@hotmail.com

Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Paper History: Received on 03 March 2016, Accepted on 01 April 2016, Published on 17 April 2016

Eser Geçmişi: 03 Mart 2016'da başvuru alındı, 01 Nisan 2016'da kabul edildi, 17 Nisan 2016'da yayınlandı.

ÖZET

11. yüzyılın ikinci yarısında ilk kez Türk toprağı olan, daha sonra bir dönem tekrar Bizans'ın eline geçen, 12. yüzyıldan itibaren Anadolu Selçukluların, 14. yüzyıldan sonra da Osmanlıların hâkimiyetinde kalan Ankara şehri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte başkent olarak tarihindeki en yüksek idari statüye kavuşmuştur. Bu süreçte pek çok önemli olaya sahne olan şehirde 12. yüzyıldan itibaren mimaride Ankara üslubu diyebileceğimiz bir gelenek oluşmuştur. Selçukluların yıkılışından (1308) sonra Osmanlı hâkimiyetine geçiş sürecinde farklı beylikler ve ahilerin yönetimi altında kalan şehir, bu dönemde Mahalli mimari üslubunun nüvelerini oluşturmaya başlamıştır. 13, 14 ve hatta 15. yüzyıl başlarına kadar inşa edilen cami ve mescitlerde görülen üslup bütünlüğü daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Form olarak cami ve mescitlerin yapı öğeleri, klasik Osmanlı camilerindeki anıtsal görünüme ve mimari değerlere sahip olamamıştır. Genellikle uzunlamasına dikdörtgen planlı, son cemaat yeri olan, içte düz ahşap tavan, dıştan kiremit çatı ile örtülü, sade cephe düzenlemeli, moloz taş temelli, kerpiç ya da tuğla duvarlı, ahşap doğramalı kapı ve pencere sistemleri olan, alçı mihraplı, ahşap minberli, ahşap kadınlar mahfili ve tavan konstrüksiyonuna sahip mabetler hemen her yüzyılda gelenek haline gelmiştir. Neticede cami ve mescitlerde “Ankara üslubu” diyebileceğimiz bir mimari üslup ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Mahalli Üslup, Cami, Mescit, Ankara Üslubu

ABSTRACT

The city of Ankara for the first time in the second half of the 11. century the Turkish land, a later period passing into the hands of the Byzantines again, century of 12 remained under the rule of the Anatolian Seljuks, after century of 14 remained under the rule of the Ottoman Empire and it attained status as the capital of the Republic of Turkey, the highest administrative history. In this process, from the 12th century, the city experienced many important events that occurred in the architectural style of a local tradition can say “Ankara style”. Ankara After the collapse of Seljuks the city under the rule of ahi-order and different principalities in the transition from the Ottoman domination. during this period, has started to create the core of the local architectural Ankara style. 13, 14 and even 15. until the beginning of the century, which was built in the mosques and masjids seen stylistic integrity continued in a subsequent period. Structural elements of mosques and masjids as a form, could not have the monumental apparently and architectural values of the classical Ottoman mosques. Usually elongated rectangular planned, with narthex, inside a flat wooden ceiling, covered with exterior tile roofs, a simple facade, based rubble, adobe or brick walls, the wooden door and window systems, plaster niches, wooden minbar, gathering place for woman, and wooden ceiling has become a tradition in almost every century. As a result, “Ankara style” that can be called has emerged an architectural style.

Key words: Ankara, local architectural style, mosque, masjid, Ankara style

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

Giriş

Bu makalenin amacı Ankara’da, Selçuklu devrinden Osmanlı devri sonuna kadar olan süreçte inşa edilen cami ve mescitlerde görülen mahalli mimari üslubun detaylarını, plan ve form, malzeme ve teknik, mimari ve yapı elemanlarının uygulanış biçimleri, süsleme motif ve kompozisyon özellikleri bağlamında belirleyip belgelemektir. Bu makalede sadece Ankara şehir merkezindeki cami ve mescitler değil aynı zamanda Ankara’nın bugünkü il sınırları içindeki ilçelerde yer alan cami ve mescitler de incelenmiştir.

Uzun yıllar Türkiye’de sanat tarihi araştırmalarında kuramsal çerçevenin baskın olduğu, genellikle tanımlayıcı bir yöntem kullanılmıştır. Bu yöntem henüz mimari eserlerin tanımlanması aşamasında son derece faydalı ve işlevsel olmuştur. Fakat özellikle son yıllarda incelenen eserlerin problemleri dikkat çekmeye ve bunların çözümü için daha derinlikli çalışmalar yapmanın gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bilhassa şehir monografilerinde mimari eserlerin üslubu, etkileşimler, özgün çizgiler ve problemler hususlar araştırmacıların ilgilendiği konular arasında yer almaya başlamıştır. Bu minvalde şehirlerin mimari eserleri ve onların üslupları değerlendirilirken sadece mimari verilerin değil, mimariye etki eden tüm ilgili etmenlerin sorgulanarak kullanılması, son dönemin yeni arayışları çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır.

Türkiye’de sanat tarihi çalışmaları alanında mahallî üslup havzaları¹ konusu henüz etraflıca incelenmemiş olup, yeni bir kavram olma özelliğini korumaktadır. Bu konuyla ilgili spesifik ve münferit çalışmalar bulunmamaktadır. Elbette “üslup sorunları” bazı araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Fakat konuya sadece satır aralarında veya en iyi ihtimalle yöntem ile ilgili kitaplarda kısaca yer verilmiştir². Türk sanat, mimarlık tarihi araştırmalarında genel olarak konu edilen “Mahalli üslup” kavramı, Türklerin Anadolu’ya geldiklerinde karşılaştıkları Bizans ve diğer yerel geleneklerin Anadolu sanatına etkisi, şeklinde anlaşılmıştır. Bu eserlerde yalnızca “Anadolu üslubu bir bütün halinde Türklerden önceki yapı geleneklerinden nasıl, ne oranda etkilenmiştir?” sorusuna yanıt aranmıştır³. Bunun yanı sıra üslup tartışmalarını Hıristiyan ve İslam mimarisi arasındaki farklar üzerinden temellendiren çok kıymetli çalışmalar da yapılmıştır⁴. Oysa Anadolu coğrafyasında Türk İslam nüfusunun yaratmış olduğu ve zaman ve mekan açısından neredeyse

¹ Nusret Çam, “Anadolu Osmanlı Mimarisinde Osmanlı Öncesi Üslup Havzaları”, İslami Araştırmalar, Cilt 12, Sayı 3-4, Ankara, 1999, s. 247-251.

² Selçuk Mülayim, *Sanat Tarihi Metodu*, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1994, s.50-67.

³ Doğan Kuban, *Türk İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1995, s. 75-91.

⁴ Turgut Cansever, *İslam’da Şehir ve Mimari*, s. 38-40, 78-82; Doğan Kuban, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 72

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

klasik üsluplar kadar yaygınlık ve süreklilik arz eden mahalli üslupla ilgili çalışmalar oldukça yeni ve sınırlıdır.

Anadolu mimarlığının kendinden önceki yerel geleneklerle olan bağlantısından ziyade Anadolu Türk-İslam mimarlık üsluplarının, aynı çağ içinde ve aynı kültüre ait mahalli mimari üsluplarla olan ilişkisi konusu hâlâ tam netleşmemiştir. Türkiye’de sanat tarihçileri, Anadolu’daki Türk-İslam mimarlığını ve sanatlarını dönem olarak genellikle; I. Beylikler Devri, Anadolu Selçuklu Devri (1075–1308), II. Beylikler Devri (1299–1453) - ki bu devir Osmanlı’nın beylikler dönemini de kapsar - Erken Osmanlı Devri, Klasik Devir (1453–1750), Batılılaşma Devri (1750–1909), Milli Üslup Devri (1909–1929) şeklinde bir tasnife tabi tutarlar⁵. Dikkat edilirse bu devir ayrımları ve gruplandırmalar genellikle büyük idare merkezleri için geçerli olmuştur. Bu mimari üslupları; daha çok İstanbul başta olmak üzere çeşitli şehzade şehirleri (Amasya, Tokat, Manisa, Konya gibi), eyalet merkezleri (Erzurum, Halep, Van gibi) ve menzil külliyelerinde⁶ izleyebiliyoruz. Bunun dışındaki taşra şehirlerine ise klasik üsluplardan ziyade, Osmanlı’nın mahalli üsluplara olan saygısından da kaynaklanan mahalli mimari üslupların karakterleri hâkimdir.

Osmanlı mimarisi hakkında ciddi çalışmalar yapan Ö. L. Barkan ve İ. A. Yüksel gibi önemli isimler Osmanlılar zamanında güçlü bir ehl-i hiref teşkilatından, malzemelerin ebatları, nitelikleri vs. ile ilgili sıkı ve katı kuralların olduğundan, bu üslubun Şam’dan Prizren’e, Van’dan Estergon’a kadar başkent merkez olmak üzere yaygınlık ve süreklilik arz ettiğinden bahseder. Yine onların yazdıklarına göre Osmanlı mimari üslubunda merkezi bir eğitim vardır ve her türlü yapı çok sıkı şekilde kontrol edilmedi⁷. Bunların doğrulunda şüphe olmamakla birlikte, Ankara gibi taşra sayılan pek çok şehirde İstanbul tarzı klasik üsluptan başka mahalli üslupların oluştuğunu fark edebiliyoruz. Bu konuda sorulacak şu sorular mesele ile ilgili önemli çıkarımlara vesile olabilir. Örneğin Ankara’da klasik Osmanlı dönemini yansıtan kaç eser buluruz? Ya da Türk Barok Dönemi’nden etkilenen kaç cami görülebilir? Klasik Osmanlı mimarisinin vazgeçilmez öğelerinden olup aynı zamanda simgesel bir anlam içeren “kubbe”, Ankara camilerinde ne ölçüde kullanılmıştır? “Klasik üslup” taşrada ne oranda “klasik” hale gelebilmiştir? Bunun yanı sıra şu soruları da sormak mümkündür: Ankara’ya tarihte biçilen önem neydi ve bu durum, dini mimarisine nasıl yansımıştı? Ankara camileri mahalli mimari üslubunun kökenleri, beslendiği kaynaklar nelerdi? Ya da “Ankara Üslubu”nun zamansal ve mekânsal sınırları nereye kadar uzanmakta idi? İşte bu

⁵ Nusret Çam, “Anadolu Osmanlı Mimarisinde Osmanlı Öncesi.....”, s. 247.

⁶ Gönül Cantay, *Osmanlı Menzil Külliyelerinin Kuruluşu*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 3.

⁷ Bu konuda bir değerlendirme için bakınız. Ömer Lütfi Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1970; Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid ve Yavuz Selim Devri*, İstanbul, 1983.

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

soruların cevaplarını vermeye çalıştığımızda Ankara mahalli üslubu konusunda önemli veriler ortaya çıkmaktadır.

Ankara'nın özgün tarihi

Ankara şehri, tarihin erken dönemlerinden beri farklı devletlerin hâkimiyetinde kalmıştır. Ankara Türk İslam toprağı haline geldikten sonra bir dönem kısa bir süreliğine de olsa Selçuklu Sultanı Muhyiddin Mesud (1181–1203) tarafından başkent yapılmıştır. Daha sonra ahilerin hâkimiyetinde Ahi Cumhuriyeti (1330?-1361)⁸ yönetimi yaşamış, Murad Hüdavendigâr (1362–1389) zamanında eyalet merkezi yapılmış, Ankara Savaşı (1402) gibi tarih değiştiren bir olaya sahne olmuş, daha sonra Osmanlıların sancak merkezi sıfatıyla varlığını sürdürmüştür. Bunun yanında bu şehir ticari açıdan özellikle de klasik Osmanlı çağıyla birlikte tiftik üretiminde dünyada sayılı cazibe merkezlerinden biri olma özelliğini korumuştur. Ayrıca Ankaralı ahilerden olan ve yaşadığı dönemde ve sonrasında kitleleri arkasından sürükleyen, tarihimizin en önemli manevi şahsiyetlerden, mutasavvıflarından biri sayılan Hacı Bayram Veli (Ö.1430) sayesinde manevi bir dinamiği de sürekli bünyesinde barındırmıştır. Esasında Ankara'nın tüm bu önemli siyasi geçmişini yok saysak bile sadece Milli Mücadele'nin ve Cumhuriyet'in başkenti olması bile buranın Türk tarihi açısından önemini ortaya koyar.

Konu böylesine önemli olduğu halde “Ankara ile ilgili neden yeterince çalışma yoktur?” sorusuna ise İlber Ortaylı'nın şu satırlarından çıkarılabilen cevap kayda değerdir.

“XIX. yy. Ankara'sı bizim tarih yazıcılığımızda, öncelikle okul tarihlerinde fakir, tozlu küçük bir Anadolu yerleşmesi olarak anlatılır. Bu dünyaya kapalı, çorak tabiatın ortasındaki sıtmalî şehir, başkent olduktan sonra uygar bir merkez olmuştur. Betimlemenin genelde doğru olduğunu inkâr edemeyiz, ama bu doğrunun etrafındaki abartmalar, bir yerde gerçek manzarayı gölgeleyen yanlışları davet etmektedir. Kısacası, Ankara tarihi, Ankara'nın yakın geçmişi iyi bilinmemektedir. Genel ve yanlış kanıyı değiştirecek araştırma ve tezler; seminer raporları vardır. Ama kimse tozlu ve fakir küçük kasabanın geçmişindeki ilginç yapılanma ve renklerle ilgilenme gereği duymadığından, Ankara'nın gerçek tarihi üzerindeki bilgi ve tetkikler de günışığına çıkmamaktadır”.

Bu satırların kaleme alınmasının üzerinden geçen senelerde Ankara tarihi ve kültürü ile ilgili son derece faydalı bilimsel çalışmaların yapılmış olduğu ve yapılmaya da devam ettiği me-

⁸ M. Ali Hacıgökmen, “Ankara'da Ahi Hakimiyeti (1330?-1361)”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt:6, Ankara 2002, s. 830.

⁹ İlber Ortaylı, “19. yy.da Ankara”, *Ankara Ankara*, Yapı Kredi Yayınları, Ankara, 1994, s. 109.

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

selenin uzmanlarınca bilinen bir gerçektir. Bununla birlikte İlber Ortaylı'nın 19. yüzyıl Ankara'sı için yapmış olduğu bu tespitleri mimarlık tarihi açısından da okuyabiliriz. Bu durumda Ankara'nın Türk- İslam toprağı haline geldiğı 11. yüzyıldan itibaren kendine has mahalli üslubunu, özgün sosyo-kültürel ve ekonomik yapısından hareketle değerlendirmenin gerekliliğı ortaya çıkar. Esasında böylesine zengin ve kilit noktası olan bir şehrin mimari üslubu da bu tarihi geçmişin derinliğı ile paralellik taşımaktadır.

Ankara Mahalli mimari üslubunu belirleyen öğeler içinde en belirgin olanları şu şekilde sıralayabiliriz: Plan tipleri, son cemaat yeri kullanımı, kadınlar mahfili, mihrap, minber, pencereler ve ahşap kalemişlerini sıralayabiliriz. Bunlar aşağıda başlıklar halinde açıklanacaktır.

Plan

Ankara aslında sosyal tarih açısından çağlar boyunca merkezî idarelerin sıkı kontrolünden uzak bir kent olmuştur. Özellikle 13. yüzyılda doğrudan doğruya tüccar ve zanaatkârların, ahi yönetimin elinde kalmıştır. Şehir, antikiteden beri, Anadolu'yu kat eden yolların kavşak noktalarından biri olmuştur. Bunun yanı sıra, tarımsal açıdan oldukça verimli, geniş toprakların merkezinde yer almaktadır. Kentte yoğun tiftik üretiminin ve tiftiğe dayalı bir zanaat ve ticaretin bulunmasından bir esnaf cumhuriyeti haline gelmesi olgusuna sahip olmuştur. Fakat tiftik haricindeki tüm endüstrileri yerel ölçekte kalmıştır¹⁰. Eyice'nin Ankara seyyahlarının hatıra ve gravürlerini yayınladığı önemli çalışmasından anlaşıldığı üzere 15-18. yüzyıllar arasında Ankara'ya uğrayan Avrupalı seyyahlar bu kenti, sanki ağız birliğı etmişlercesine hep sade, gösterişsiz, derme çatma yapılarla dolu, kıraç bir Anadolu kenti olarak tasvir etmişlerdir¹¹. Seyyahların görsel ve yazılı bu tasvirlerinde mütevazı cami ve mescitlerin payının olduğu göz ardı edilemez.

Ankara'nın mimari üslubu da yerel kriterlere göre şekillenmiştir. Ankara'da tiftik üretimi sayesinde ekonomik kazancın en yüksek olduğu çağda bile büyük ebatlı, ihtişamlı kubbeli, ince işçilikli yapı elemanları bulunan; süslemede girift kompozisyonlara sahip, en iyi ustaların elinden çıkmış izlenimi veren cami ve mescitler inşa edilmemiştir. Ankara zaten ekonomik olarak en parlak çağında bile son derece mütevazı ölçülerde, malzeme ve teknik açıdan orta kalitede mimari yapılar vermeye devam ettiğinden ekonomik olarak zayıfladığı çağlarında cami ve mescitlerin mimari üsluplarında de süreklilik söz konusu olmuş, çok büyük farklar yaratan uygulamalar görülmemiştir. Fakat bütün bunlara rağmen, Ankara camileri kendine has şahsiyeti ve estetik de-

¹⁰ Mehmet Ali Kılıçbay, “ Sof Şehri Ankara”, *Ankara Ankara*, Yapı Kredi Yayınları, Ankara, 1994, s. 68.

¹¹ ayrıntılı bilgi için bakınız Semavi, Eyice, *Ankara'nın Eski Bir Resmi*, TTK Atatürk Konferansları, IV TTK Yayınları, Ankara, 1970.

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

ğerleri olan, insanda huzur ve sevecenlik duyguları uyandıran yapılarıdır.

Anadolu Selçuklu mimarisinin cami ve mescitlerinin plan tipolojilerine baktığımızda karşımıza beş adet kategori çıkar. Çok payeli camiler, eyvanlı cami de denilen Büyük Selçuklu geleneğini devam ettiren camiler, kibleye dik üç sahnılılar, kibleye paralel harimli ve mihrap önü kubbeli camiler ve ahşap sütunlu camiler. Ankara’da Selçuklular devrinde inşa edilen camilere baktığımızda Büyük Selçuklu geleneğini devam ettiren, ortası açık avlulu, mihrap önü kubbeli ve eyvanlı planın kullanıldığı bir örnek görmüyoruz. Ayrıca kalabalık topluluklar için büyük ebatta yapılmış olan, kubbe mimarisinin gelişmediği devirlerde geniş mekân elde etmek için yapılan çok payeli camiler grubuna giren bir cami örneği bulunmadığı gibi kibleye paralel harimli ve mihrap önü kubbeli cami örneği ile de karşılaşmıyoruz. Ankara’daki cami ve mescitlerin büyük bir kısmı plan açısından kibleye dik üç sahnılı kategorisine, daha az bir kısmı da ahşap direkli cami kategorisine girmektedir. Ankara’da, Anadolu Selçuklu mimarisinde Tek Kubbeli Mescitler şeklinde sınıflandırılan tipolojide ise sadece birkaç cami ve mescit bulunur.

Ankara cami ve mescitlerinin Selçuklu mimari dönemleri ile bağlantısını böyle belirledikten sonra Osmanlı devri mimari dönemleri ile bağlantısını da şu şekilde izah edebiliriz. Osmanlı mimarisinin ilk devri Beylikler devri mimarisidir. Bu mimari dönemde Osmanlı’da ters T tipi, Bursa tipi ya da zaviyeli camiler olarak adlandırılan bir plan tipi gelişmiştir. Zaviye camiler de on beşinci yüzyılda gelişerek, sadece ibadet işlevi gören yeni cami tipini meydana getirmişlerdi. On beşinci yüzyılda Osmanlı mimarisi, bir kubbe mimarisi olmuştu. Bunun sonucu olarak, Osmanlı mimarisinde eski çok sütunlu ulu cami tipi terk edilmiş ya da Edirne Üç Şerefeli (1447) planı gibi bir sonuca ulaşılmıştı. Bu arada tek kubbeli mescitler de yapılmaya devam ediyordu. Osmanlı mimarisinin en önemli özelliği olarak tanımladığımız kubbeli iç mekan gelişmesi sadece büyük selatin camilerinde değil, daha küçük camilerde de devam etmekteydi. Genellikle bu dönem camileri kubbeyi taşıyan ayak sayısına göre sınıflandırılırlar. Sinan, Edirne Üç Şerefeli Cami planı ile başladığı bu merkezi kubbe geleneğini farklı camilerde tekrarlayarak Edirne Seli miye Cami(1575)’nde zirveye ulaştırmıştır¹². Sinan’dan sonra devam eden Sinan ekolü daha sonra mahallini Osmanlı mimarisinde Lale devri (1703–1730), Barok ve Rokoko üslubu (1730–1808), Ampir üslup (1808–1874), Neoklasik (1877–1930) dönemleri yaşanmıştır. Gerçi son devir yani Batılılaşma etkisindeki Osmanlı mimarisinde değişen, plan formlarından ziyade süsleme formları ve estetik algısı olmuştur. Her ne kadar İstanbul ve merkez şehirlerde etkili olan bu mimari akımlar İzmir, Aydın, Tokat, Konya, Yozgat ve Amasya gibi çeşitli Anadolu şehirlerinde etkisini

¹² Doğan Kuban, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 170–178.

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

belli etse de kendi içinde Mahalli bir üslup geliştirmiş olan Ankara’da bu dönemlerin örneklerine nadiren rastlıyoruz. Örneğin Kalecik Tabakhane Cami’nin mihrabı, minberi ve duvar süslemeleri geç devir/ Batılılaşma devri Osmanlı mimari öğelerinin niteliksiz bir taklididir ve Ankara için nadir bir uygulamadır.

Özetle Ankara cami ve mescitlerinin üslubunu incelerken, İstanbul merkezde oluşarak, zamanla şekillenen ve dönüşen klasik üslubun, ilerleyen evrelerde yaşadığı değişimlerle karşılaşmıyoruz. Özellikle Osmanlı kültür kimliğinin doğrudan etki ettiği Anadolu-İstanbul-Rumeli kuşağında görülen klasik mimari üsluplar, başkentten uzaklaştıkça mahallini Mahalli üsluplara bırakmıştır. Ankara’daki cami ve mescitlerinin planlarına baktığımızda Osmanlı dini mimari plan geleneğinden oldukça uzak bir çizgi izleriz. Ve bu durum Ankara üslubunun özgünlüğünü göstermesi açısından önemlidir.

Ankara cami ve mescitleri, plan ve form itibarıyla, daha çok buldukları mahallede halkın günlük ibadetinin gerçekleştirdiği, küçük çaplı, sade yapılardır. Bu cami ve mescitlerden en erken tarihli olanı M.1197/8’de yapılmış olan Alaeddin Cami’dir (Şekil 1). Bu cami ile başlayan Ankara cami ve mescit geleneği Ankara’da farklı yüzyıllarda ve farklı coğrafyalarda aynı üslupla devam etmiştir. Ahşap sütunların tavanı taşıdığı, mihraba dik sahınlardan oluşan dikdörtgen formlu bu plan Ankara’da en çok uygulanan plan tipi olmuştur. Ankara’da bu tipolojinin önemli başka bir örneği olan Arslanhane Cami (Şekil 2), merkezi bir yerde bulunduğu, önde gelen bir Ahi ailesi tarafından yaptırıldığı için de olsa gerek devrinde, Ankara’nın “cami-i kebir”i olmuş ve ilerleyen devirlerde örnek alınan bir plana sahip olmuştur. Arslanhane Cami’nde harim, yirmi dört ahşap sütunun oluşturduğu, dört sırada beş sahından oluşturmaktadır. Mihraba dik sahınlardan ortadaki diğer sahınlara nazaran daha geniş ve yüksektir. Bu plan tipi, 15. yüzyılın ilk çeyreği bile dolmadan önde gelen bir Ahi olan Ahi Elvan Bey tarafından, Arslanhane Cami’nin hemen yakınına yaptırılan Ahi Elvan Cami’nin planında uygulanmıştır. Harim, kibleye dik dört sahından meydana gelmiştir. Caminin tavanı on iki ahşap sütun tarafından taşınır. Ankara’nın ve yaşadığı devrin geleceğine yön vermiş şahsiyetlerden olan Hacı Bayram Cami (1425)’nin planının da bu tipolojide olması dikkat çekicidir. Ankara’nın manevi mimarlarından kabul edilen Hacı Bayram-ı Veli gibi sosyolojik bağlamda önemli bir şahsiyetin yaptırdığı mescidi planı Ankaralı mimarların ve ustaların kaynaklarından biri olmuştur. Dönemin ve gelecek dönemlerdeki ustaların özel olarak takip ettikleri bu plan şeması, Ankara üslubunu sağlamlaştıran bir rol oynamıştır.

Eğimli arazi dolayısıyla kimi zaman asimetrik dikdörtgen plana dönüşen bu plan tipindeki cami ve mescitler fazla yaratıcılık ve maddi zenginliğe de gerek duymaksızın çoğalmış ve Ankara

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

üslubunun devamını sağlamıştır. Bu tipolojide sahnınlar mihraba dik olup, uzunlamasına dikdörtgen plan oluşturur. Burada sahnın sayısı iki ile beş arasında değişmektedir. Ankara’da bu plana sahip cami ve mescitlerin tamamının üstü düz ahşap tavanla örtülüdür. Harimde de sahnınları oluşturan ahşap direkler bulunur. Bu direkler cami ya da mescidin ebadına göre farklı sayılarda olabilir. Tavan da bu sütunlar ve duvarlar vasıtasıyla taşınır.

Bu plan tipi ilerleyen yüzyıllarda 15, 16, 17, 18 ve 19. yy.larda Ankara merkez ve ilçelerinde yaşamaya devam etmiştir. Farklı yüzyıllardan bu plan üslubunu devam ettiren cami ve mescitlerden şu örnekler verilebilir: Geneği Mescidi (14.yy. sonu ya da 15.yy. başı), Ahi Yakup Mescidi (M. 1392), Hacı İvaz (Helvai) Mescidi(M.1423), Hacı Musa Cami (M.1460) , Hacettepe Cami (14. ya da 15.yy.), Balaban Mescidi (14. ya da 15.yy.), Gecik Mescidi (M.1443), Hacı Doğan Mescidi (14. ya da 15.yy.) (Şekil 3), Hacı Seyyid Mescidi (14. ya da 15.yy.) , Şeyh İzzeddin Cami (14. ya da 15.yy.) , İki Şerefeli (Resul Efendi) Cami(14 ya da 15.yy.), Balaban Mescidi (14. ya da 15.yy.), Ayaş Ulu Cami (14. yy. sonu 15. yy. başı), Sincan İlyakut Köyü Cami(14. ya da 15. yy.), Hacı Bayram Cami (15. yy. başı), Yeşil Ahi Cami (15.yy.?) Direkli Cami (15.yy.), Beypazarı Akşemseddin Cami (15. yy), Abdülkadir İsfehani (Tabakhane) Mescidi (M.1570?), Ayaş Bünyamin Cami (16. yy.), Zincirli Cami (M.1685), Leblebicioğlu Cami (M. 1713), Ramazan Şemseddin (17.yy.), Sarıkadı (Mimarzade) Mescidi (M.1759), Ağaç Ayak Cami (17.yy. sonu ya da 18. yy. başı) (Şekil 4), Hacı İlyas Cami (17.yy. sonu ya da 18. yy. başı), İbadullah Cami(17.yy. sonu ya da 18. yy. başı), Nallıhan Nasuh Paşa Cami (18.yy.), Şereflikoçhisar Kadıncık Köyü Cami (18.yy.), Beypazarı Uruş Bucağı Cami (M. 1871), Beypazarı Yeni Cami (M.1897), Beypazarı Kazgancı Mescidi (19. yy. sonu), Taceddin Cami (19. yy. sonu 20. yy. başı), Beypazarı Üreğil Köyü Cami(20. yy.ilk yarısı), Kalecik Yalım Köyü Cami (?).

Ankara cami ve mescitlerinde yine dikdörtgen planlı olmakla birlikte enlemesine dikdörtgen planlı, ve düz örtülü camiler de çok sayıdadır. Bu cami ve mescitlerin planlarında tek değişik kısım sahnınların kibleye paralel olması ve harim planının enlemesine bir dikdörtgen teşkil etmesidir. Bunun dışında örtü sistemi, örtüyü taşıyıcı unsurların duvarlar olması yönleriyle uzunlamasına dikdörtgen planlı camilerden farklı değillerdir. Bu cami ve mescitlere farklı yüzyıllardan örnek verecek olursak; Molla Büyük Mescidi (14.yy. sonu ya da 15.yy. başı), Örtmeli (Hoca Hundi) Mescidi (15.yy.başı), Hacı (Ahi) Arap Cami (14. ya da 15.yy.), Rüstem Nail (Dındın)Mescidi (14. ya da 15.yy.), Ahi Tura Mescidi (14. ya da 15.yy.), Gecik Mescidi (M.1443), Boyacı Ali Mescidi (14. ya da 15.yy.), Mukaddem (Yeni) Cami (M.1450–1451), Ayaş Killik (Karakaya) Cami (M. 1560), Ayaş Aktaş Mescidi (16. ya da 17. yy.), Kağnı Pazarı Cami (17.yy. sonu ya da 18. yy. başı), Ayaş Şeyh Muhyiddin Cami (18.yy.ilk yarısı), Telli Hacı Halil Mescidi (M.1765), Beypazarı Cevizlerkaşı So-

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

kağı Mescidi (M.1876), Beypazarı Baloğlu Cami (M.1883), Beypazarı Tabakhane Cami (M.1896), Beypazarı Eski Derbedçik (Acı) Cami (19.yy.)'lerini sıralayabiliriz.

Yukarıda belirtildiği üzere 12. yüzyıldan 20.yüzyıla kadar gelen Ankara cami ve mescitlerinin tipolojisine baktığımızda büyük çoğunluğunun dikdörtgen planlı olduğunu görüyoruz. Bu dikdörtgen planların bir kısmı uzunlamasına bir kısmı kibleye dik, bazilikal, bir kısmı kibleye paralel ve bir kısmı da kareye yakın dikdörtgen biçiminde olsa da hemen hemen çoğu birbirine benzemekte, minaresi çıkarıldığında sıradan bir, tek katlı Anadolu evi görüntüsü vermektedir. Bunlardan 13, 14 ve 15. yüzyılla tarihlenen camiler içten ahşap sütunlarla taşınırken 17, 18 ve 19. yüzyıldan kalanlar çoğunlukla doğrudan doğruya duvarlarla taşınır.

Elbette ki Ankara'da bu plan tipi ve geleneğinden olmayan cami ve mescitler de mevcuttur. Fakat bunların sayıları Ankara üslubunda olanlar ile kıyaslandığında çok azdır. Bu özel örneklerden en önemlileri Karacabey Cami(1428) ve Cenabı Ahmet Paşa Cami (1565)'leridir. Osmanlı mimarisinin örnekleri olarak karşımıza çıkan bu eserler Ankara'da plan, malzeme-teknik ve süsleme açısından nadir örneklerdir. Ankara'ya “klasik” Osmanlı mimarisini kazandıran bu camilerin banileri olan şahsiyetlerin Ankara'nın yerli önde gelenlerinden ziyade merkezden atanmış devlet adamlarının olması da dikkate değer bir husustur. Bu eserlerin birincisinin banisi Çelebi Mehmet'in damadı olan ve Anadolu Beylerbeyliği yapmış olan Karacabey Paşa, ikincisinin banisi Kanuni devrinde Anadolu Beylerbeyliği yapmış olan Cenabı Ahmet Paşa'dır. Bu durum Osmanlı mimarisinin yaygın plan şemalarının Anadolu'da başkentten görevlendirilen devlet ricali eliyle devam ettirilip, yaygınlık kazandırıldığını göstermektedir. Eğer isteselerdi Ankaralı mimarlar, en azından bu camilerin yapılışından sonra etkileşimden dolayı cami ve mescitlerin planlarında bu planları uygulamaya başlayabilirlerdi. Ama cami ve mescitlerin planlarında böyle bir etkileşim görmüyoruz. Bu devirde kare planlı ve kubbeli olarak yapılan, plan açısından klasik Osmanlı mimarisine yakın olan Kurşunlu(16. yy.) ve Hallaç Mahmud(1545) mescitleri, süsleme açısından, yapı elemanları açısından Ankara üslubunu sürdürürler. Son dönemde yapılan ya da tamir edilen bazı camilerde Batılılaşma devri etkileri görülmekle birlikte bu örnekler de çok sayıda değildir.

Son cemaat yeri

Son cemaat yerinin Anadolu Türk İslam cami mimarisine Osmanlı öncesi beylikler devrinde dâhil olduğu kabul edilir. Genellikle kaynaklarda bilinen en erken tarihli örnek olarak Karamanoğularının Ermenek'te yaptırdığı Ulu Cami (1302) verilir. Kibleye paralel üç sahnalı planda yapılmış olan caminin kuzey değil batı cephesinde yer alan son cemaat yeri sahnalara dik durumdadır. Karamanoğullarının Ermenek'te yaptırdığı Sipas Cami (1306–1349) ve Akmescit

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

(1300)'de de aynı tarzda son cemaat yeri görülür. Son cemaat yerinin mütekâmil bir şekilde kible duvarına paralel olarak, klasik formunda şekil bulması erken devir Osmanlı mimarisi olarak değerlendirilen İznik Hacı Özbek (1331) caminde ve Aydınogulları mimarisinin bir temsilcisi olan Tire Yeşil İmaret Cami (1334)'nde görülür. Son cemaat yeri uygulamalarının en olgun örneklerini ise revaklı avlularla birleşerek klasik Osmanlı mimarisinde gözlemleyebiliriz¹³.

Oysa Ankara'daki camilerde önemli bir eleman olan son cemaat yeri bu yukarıdaki örneklerden çok erken bir tarihte görülmektedir. Ankara'daki en eski Selçuklu cami olan Ankara Alaeddin Cami'ndeki son cemaat yeri, (Şekil 5) 1197 gibi çok erken tarihli bir camide bulunması ve üstünün kadınlar mahfili şeklinde düzenlenmesi ile Anadolu Türk mimarisinde özel bir yere sahiptir. Caminin kuzeyinde, büyük ölçüde tek sıra halinde dizilmekle birlikte doğuda iki sıra olarak yerleştirilen değişik tarzdaki Roma devri sütunlarının üzerine oturan fevkani kadınlar mahfili ile kapatılmış bu son cemaat yeri hafif çarpıklık gösteren yamuk bir plan arz eder. Üstteki kadınlar mahfiline son cemaat yerinin batısındaki kapalı bir bölümden çıkılır. Bu tip son cemaat yerlerini ancak daha sonraki Osmanlı devri Ankara camilerinde görürsek de bu tarihte böyle bir örneğe başka yerlerde rastlamak mümkün değildir¹⁴. Alâeddin Cami'nin Ankara üslubu için önemli bir örnek olması durumu son cemaat yeri uygulamalarında da görülmektedir.

Alaeddin Cami'nden sonra 14. yüzyılın sonu 15. yüzyılın başına tarihlenen Eyüp Mescidi'nde, Geneği Mescidi'nde, Hacı İvaz Mescidi'nde, Kurtuluş (Kul Derviş) Mescidi'nde, Poyracı Mescidi'nde, Sabuni Mescit'te, Balaban Mescidi'nde, Hacı Doğan Mescidi'nde, Hacı Seyyid Mescidi'nde, Hacı Musa Mescidi'nde(Şekil 6), Hemhüm Mescidi'nde, Şeyh İzzeddin Mescidi'nde kuzey cephede yer alan son cemaat yeri, Ahi Yakup Cami'nde, Direkli Cami'nde doğu cephede bulunur. 17 ve 18. yüzyıldaki Çiçekçioğlu, Eskicioğlu, İbadullah, Hacı Bayram, Leblebicioğlu, Ramazan Şemseddin, Sarıkadı (Mimarzade) , Telli Hacı Halil, Zincirli Camilerinde son cemaat yeri geleneği devam eder.

Ankara camilerindeki son cemaat yerleri tıpkı Ankara mimari eserleri gibi son derece sade, bazıları sonradan eklenmiş, bir kısmı da sonradan kapatılmıştır. Bu eklemeleri mescit ve camilerin beden duvarlarındaki teknik ve işçiliğin değişme izlerinden anlamak mümkündür.

Son cemaat yerlerinin hangi yöne açılacağı konusunda bir uzlaşma olmamış, farklı denemele-

¹³ Suut Kemal Yetkin, “Beylikler Devri Mimarisinin Klasik Osmanlı Sanatını Hazırlayışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4 Sayı: 3, 1955, s. 41.

¹⁴ Nusret Çam, Ayşe Ersay, “Ankara Muhyiddin Mesud (Alâeddin) Cami'nin İlk Şekli ve Türk Mimarisindeki Yeri”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 38, 2012, s. 30-33.

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

re gidilmiştir. Çoğunlukla kuzey yönde açılan son cemaat yerinde, cephede pencerelerle hareket kazandırılmıştır. Son cemaat yerinde Ahi Yakup Mescidi, Karacabey Cami, Cenabı Ahmet Paşa Cami gibi mihrabiye örneklerinin olduğu camiler de az da olsa mevcuttur.

Son cemaat yerleri çoğunlukla sayısı iki ile altı arasında değişen ahşap direklerle ve direklerin üzerinde devşirme taş kaideler ve profilli yastıklarla taşınır. Ahşap, kolay tahrip olan bir malzeme olduğundan bunun son cemaat yeri tamiratlarında taş sütunların kullanıldığı örneklere rastlarız. Orijinalinde ahşap olan son cemaat yeri tavanları da günümüzde sanatsal özelliklerini kaybetmiştir. Büyük çoğunluğu üçlü kemer sistemi ile oluşturulmuş olan son cemaat yerlerinde pencere açılması da sık görülür. Bazı son cemaat yerleri duvarla kapatılmıştır. Örneğin Hacettepe Cami'nde son cemaat yeri yan cephede yer alırken, burası sonradan kapatılmış ve bir mihrap eklenerek küçük bir mescid haline getirilmiştir. Bunun dışında Ankara cami ve mescitlerinin son cemaat yerlerinde genellikle kadınlar mahfiline ve minareye çıkan merdivenler mevcuttur. Genellikle son cemaat yerinin üstü ikinci bir kat olarak kuzeyde yer alan kadınlar mahfili ile de birleştirilir.

Netice olarak söylemek gerekirse Ankara üslubunda 12. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar cami ve mescitlerde son cemaat yeri her zaman kullanılan asli bir eleman olma özelliğini sürdürmüştür.

Minberler

Ankara cami ve mescitlerindeki mevcut minberlerin birkaç tanesinin taş olması dışında hemen hepsi ahşap malzemedendir. Anadolu Selçuklular'ında minberler çoğunlukla ahşaptan ve künde kari tekniğiyle yapılmıştır. Moğol istilasından sonraki devirlerde ise Anadolu'da bozulan ekonomik durum kendini sanatta da hissettirmiş ve künde kari yerine taklit künde kari eserler yapılmıştır¹⁵. Ankara'da tarihi bilinen en eski minber olan Alâeddin Cami minberi(1197) (Şekil 7), 1290 tarihli Aslanhane Cami'nin minberi(Şekil 8) 15. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilen Ahi Elvan Cami minberleri ve daha sonra gelen Ayaş Ulu, Hacı Bayram, Zincirli, Hacı Musa, Ağaç Ayak, İbadullah Cami minberleri Ankara üslubunda önemli yer tutan taklit künde kari örnekleridir.

12. yüzyıl başlarından 14.yüzyıl başına kadar olan dönemden bilinen minberlerin çok büyük bir kısmının ahşaptan olması, elimize kalan örnekler sınırlı da olsa bazı tespitleri yapmamıza olanak vermektedir. Ahşap minber kullanımı Anadolu Selçuklu sanatının bir geleneğiydi ve bu nedenle devrin son derece önemli sanat birikimine sahip ahşap ustaları vardı. Aslında daha sonraları özellikle Osmanlı ile birlikte taş malzeme ile yapılan minberlerle birlikte, neden özellikle

¹⁵ Haluk Karamağaralı, “Çorum Ulu Camii'ndeki Minber”,*Sanat Tarihi Yıllığı* I, İstanbul, 1965, s. 121–122.

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

Selçuklu ve beylikler devrinde ahşabın tercih edildiği sorusu karşımıza çıkmaktadır. Ankara şehrinde de Selçuklu devrinden sonraki devrilerde Selçuklu çizgisinden kopmayan, kendi sanat kimliğini de oluşturmaya çalışan Ankara üslubunun hâkim olduğunu görüyoruz. Zaten bu minber örneklerindeki işçiliğe bakılırsa bu ustaların uzun yıllar bu işle meşgul oldukları ve sanatlarında hayli yol almış kimseler oldukları anlaşılır.

Ankara'daki Arslanhane Cami minberini yapan, Kızılbey Cami minberini onaran ve Çorum Ulu Cami'ndeki minberin batı kısmını yapan Ankaralı Ebubekir oğlu Mehmed zaten ahşap işçiliği konusunda önde olan Ankara ekolünü ön plana çıkarmaktadır¹⁶. Hatta Sivrihisar ve Afyon Ulu Cami minberlerinin yan aynalıklarındaki çağdaşlarından ayrılan geometrik motifler konusunda akla gelen farklı ekol ve atölye fikrine, Z. Bayburtluoğlu, Sivrihisar ve Afyon için “Ankara okulunun farklı nitelikler kazanmış şubesi” demektedir¹⁷. Alâeddin, Arslanhane ve Kızılbey minberleri birbirlerine o kadar benzemektedir ki, minberler, süsleme kompozisyonu ve motifler açısından stil birliği içindedir. Yine Ahi Elvan Cami minberi de, kendisinden önce yine Ankara'da yapılmış olan üç minberle Anadolu'nun hiçbir bölgesinde görülmediği kadar benzerlik arz eder. Ustasının Harput'lu olduğu düşünülürse Ortaçağ Ankarası'nın yakın çevresi ile etkileşim içinde olduğunu söylemek mümkündür. Çorum örneği de dâhil edilirse, Ankara ve yakın bölgesinin beş minberinin üç ustasının ortak bir ekol oluşturduğu söylenebilir. Bu bilgiler ışığında önemli ahşap merkezlerinden birisi olan Ankara'da, Selçuklu ve Beylikler dönemine ait ortak özellikler taşıyan minberlerin bulunduğunu söyleyebiliriz¹⁸.

17 ve 18. yy. taş-tuğla kerpiç cami ve mescitlerinden olan Hacı Musa, Ağaç Ayak, Hacı Bayram, İbadullah ve Zincirli cami'lerin taklit künde kari tekniği ile yapılp, sonra kalem işleriyle süslenmiş minberleri de 13, 14 ve 15. yüzyılda Ankara üslubunun 17 ve 18. yüzyıllarda da devam ettiğinin göstergesidir. Bu minberlerin hepsi taklit künde kari tekniği ile yapılmış, yan aynalıkları çokgen, baklava ve yıldız motifleriyle süslenip, bu geometrik motiflerin içleri bitkisel süslemeler işlenip, boyanmıştır. Bu çiçek ve sarmaşıklar kenar pervazlarında, kapıda, korkuluklarda da kullanılmıştır.

Tüm bu açıklamalardan hareketle Ankara'da 12. yüzyılın sonlarında başlayan ve 17–18. yüzyıllara kadar devam eden bir ahşap minber geleneğinin olduğunu söyleyebiliriz. Ortaçağda Ankara'nın önemli ahşap merkezlerinden biri olduğunu ve devrin önemli ahşap ustalarının çalıştığı, önemli ustaların buraya çalışmak için geldiği bilinir. Burada eskiden beri ahşap geleneği

¹⁶ Sedat Bayrakal, *Erken Dönem Osmanlı Minberleri*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008, s.49.

¹⁷ Zafer Bayburtluoğlu, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Sanatçıları I, Ağaç İşi Ustaları*, Erzurum, 1988, s. 66.

¹⁸ Sedat Bayrakal, *Erken Dönem Osmanlı*, s. 229.

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

NİSAN 2016

olduğundan özellikle 12. yüzyılın sonunda yapılmış olan Alaeddin Cami minberi, 13.yy. sonunda yapılmış Arslanhane Cami minberi gibi nitelikli ahşap işçiliği sergileyen örneklerden hareketle bu devirlerde Ankara’da bunu gibi günümüze ulaşmayan ahşap minberler yapıldığını tahmin etmekteyiz. Daha sonraki devirlerde de bu gelenek devam etmekle birlikte ahşap işçiliğindeki kalite düşmüştür. 17 ve 18. yüzyıl ahşap minberleri erken devirdekilere göre daha kalitesiz örnekler olmakla birlikte ahşap işçiliğinin devam etmesi açısından önemlidir.

Mihraplar

Ankara üslubunun belki en belirgin bir biçimde fark edildiği yapı elemanlarından biri olan mihraplar Ankara’da yapılış malzemeleri, süsleme düzenleri ve kullanılan teknikler ile bütünlük arz eden bir yapıya sahiptir. Ankara’da bilinen en eski tarihli cami olan Alâeddin Cami’nin ilk mihrabı caminin hemen doğusundaki sur duvarında, caminin güney duvarında yer alır. Mihrapta düzgün taş kaplamalar mahalline tuğlaların ve irili ufaklı taşların kullanılması onun alçı veya çini kaplamalı olabileceğini işaret etmektedir. Bu durumda Alâeddin Camii’nin bu eski mihrabı, türünün Ankara’daki bilinen ilk örneği olabilir¹⁹.

Arslanhane Cami’nin mihrabı kuzey portalin tam karşısındadır. Arslanhane Cami’nin çini mozaik ve alçının birlikte kullanıldığı mihrabı Ankara’da özel bir örnektir. Bu cami mihrabında karşımıza çıkan çini mozaik ve alçının birlikte kullanımı aslında Büyük Selçuklular devrinde başlayıp, 14.yy. da Anadolu’da İlhanlılar zamanında gelişmiş bir tarz olmuştur²⁰.

Ahi Elvan Cami(Şekil 9), Saraç Sinan Mescidi, Eyüp Mescidi, Geneği Mescidi, Poyracı Mescidi, Sabuni (Karanlık) Mescid, Ahi Tura Mescidi, İki Şerefeli (Resul Efendi) Cami, Balaban Mescidi, Boyacı Ali Mescidi, Direkli Cami, Gecik Mescidi, Hacettepe Cami, Hacı Doğan Mescidi, Hacı Seyyid Mescidi, Rüstem Nail (Dındın) Mescidi, Abdülkadir İsfehani (Tabakhane) Mescidi, Kalecik Saray (Şehsuvar) Cami, Ayaş Ulu, Ayaş Başayaş Köyü Cami mihrapları şekil, teknik ve üslup bakımından Ankara ve çevresindeki 14. yüzyıl sonları veya 15. yüzyıl başına tarihlenen alçı mihraplarla aynı karakterdedir. Ankara mihraplarının erken grubu için tipik özellikler şöyledir. Mihraplarda genellikle kible duvarının ortasında alçıdan kalıplama tekniği ile alçak kabartma olarak yapıp, nişin alt kısmı çokgen planlı olup, nişin iki yanında zar başlıklı sütunceler yer alır. Mukarnas kavsarası kelime-i tevhit frizi ile sınırlanır. Köşeliklerinde geometrik yüzey süslemesi, aynalıkta yazı frizi bulunur. Genellikle tezyini motif beş ve on köşeli yıldızlar meydana getiren

¹⁹ Nusret Çam, Ayşe Ersay, “Ankara Muhyiddin Mesud (Alâeddin) Cami’nin İlk Şekli ve Türk Mimarisindeki Yeri”, s. 13.

²⁰ Şerare Yetkin, *Anadolu’da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İÜEF Yayınları, İstanbul, 1986, s. 112.

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

geçmelerden ibarettir. Bazen çiçekli ince bordür hariç motiflerin hemen hepsi geometriktir. Geometrik motif ve düzen hâkimiyeti, motiflerde tekrarlama dikkati çeker²¹.

Planı itibari ile Ankara üslubunda olmasa da yapı elemanları ve süsleme açısından Ankara üslubunun özelliklerini haiz Hallaç Mahmud Mescidi'nde ve Kurşunlu Cami mihraplarında da alçı mihrap uygulaması görülür.

16, 17 ve 18. yüzyıla tarihlenen mihraplar, teknik ve şekil özellikleri itibariyle eskilerle aynı olmakla birlikte, süslemede kullanılan motif ve kompozisyon özellikleri bakımından Ankara'daki 14-15 yüzyıla tarihlendirilen mihrap örneklerinden bir parça farklıdır. Üçüncü bordürdeki tek sıra halinde uzanan rozet-çiçek motifleri bazı erken grup mihraplarda görülse de (Geneği Mescidi, Hacettepe Cami, Poyracı Mescidi, Hacı Doğan Mescidi, Rüstem Nail Mescidi mihrapları alınlıklarındaki yazı panolarını kuşatan çerçeve bordürü görülmektedir), kullanılan diğer motifler ve dolayısıyla kalıplar değişmiştir²². Ankara'daki 16, 17 ve 18. yüzyıla tarihlendirilen Hallaç Mahmud Mescidi, Kurşunlu Cami(Şekil 10), Leblebicioğlu, Hacı Bayram, Hacı İlyas, Ağaç Ayak, Zincirli, Hacı Musa, Yeşil Ahi, Kağnıcıoğlu Cami, Devdıran Mescidi, Eskicioğlu Cami, Telli Hacı Halil Mescidi, Celal Kattani Mescidi, İbadullah Cami, Mukaddem (Yeni) Cami, Saraçlar Cami, Sarıkadı (Mimarzade) Cami, Zeynel Abidin Cami, Ayaş Bünyamin Cami, Ayaş Şeyh Muhyiddin Cami, Ayaş Aktaş Mecidi ve mihrapları ile aynı karakterdedir. Bu mihraplarda birkaç unsur dışında büyük ölçüde aynı kalıplar kullanılmıştır²³. Bu mihraplar alçıdan, kalıplama tekniği ile yapılmış, skalaktit nişli olup bazen tavana kadar uzanır. Mihrap kavsarasını kuşatan bordürlerde kelime-i tevhid'in sıralandığı sülüs yazılar, bazen ince bitkisel süsleme bordürleri görülür. Niş köşelikleri, kaidesi ve kenar bordürlerinde iç içe çokgenlerden oluşan yıldızlı bir kompozisyonlar uygulanır. Nişi çevreleyen sütuncelerin mukarnas frizi şeklinde başlıkları vardır. Mihraplar genellikle mazgal gibi bir sıra palmetle taçlanır.

Ankara mihraplarının orijinal bir özelliği olan 14 ve 15. yüzyıla tarihlenen bir grup mihrapta alçı içine gömülmüş kâse uygulamaları ile karşılaşırız. Ahi Yakup ve Ayaş Başayaş Köyü Cami mihraplarında bu kâseler köşeliğin üst kısmına yerleştirilmiştir. Hacı Doğan Mescidi mihrabında, mihrabın köşelik kısmında, ikisi altta kavsaranın iki tarafında simetrik, diğeri kavsaranın hemen üstünde ortada yer alır. Örtmeli Mescit mihrabında yine köşelikte, ikisi üstte büyük diğeri ikisi altta olmak üzere dört kâse alçı içine gömülmüştür. Molla Büyük Mescidi mihrabında ikinci bordürde geometrik kompozisyona uygun olarak yerleştirilmiş toplan yirmi beş adet kâse

²¹ Yıldız Demiriz, *Erken Devir Osmanlı Mimarisinde Süsleme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1979, s. 185.

²² Bekir Eskici, *Ankara Mihrapları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 118.

²³ Bekir Eskici, *age.*, s. 160.

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

bulunur. Mihraplarda alçıya yer yer çini levha veya kâse gömülmesi, çok yaygın olmasa da 14–15. yüzyılda Beylikler devrinde ortaya çıkan bir özelliktir. 14.yüzyıla tarihlendirilen Ermenek Ulu Cami mihrabı, Konya Kazım Karabekir Ulu Cami, Sivrihisar Haznedar Cami alçı mihraplarında da benzer şekilde kâse kullanımı görülmektedir. Özellikle Molla Büyük Mescidi mihraplarında olduğu gibi, kâselerin geometrik tasarıma uygun olarak kullanılması Ankara mihraplarının orijinal bir özelliğidir²⁴.

Ankara’da alçı mihrap yapımı gelenekçi bir tutumla sonraki dönemlerde de devam ettirilmiş ve yakın zamana kadar mihraplarda vazgeçilmez bir malzeme olarak kullanılmıştır. Geç dönem olarak nitelendirilen 18.yüzyıl örneklerinde de yöntem ve teknik aynıdır. Elbette kalıplarda ve süslemelerde farklılıklar olmuştur. Ama kalıplama tekniğinin getirmiş olduğu yüzeysellik bu dönemde de süslemeye hâkim olmuştur. Batılılaşma döneminde özellikle Batı Anadolu’da görülen, mihrap ya da başka elemanların süslemelerinde görülen iri plastik etkili alçı işçiliği, Ankara’da hemen hiç uygulanmamıştır²⁵.

Kadınlar mahfilleri

Ankara cami ve mescitlerinde Ankara üslubunun temel öğelerinden olan kadınlar mahfili hemen hemen her cami ve mescitte neredeyse vazgeçilmez bir eleman gibidir. Ankara cami ve mescitlerinde yer alan kadınlar mahfillerinden en erken tarihli örnek 1197 tarihli Alaeddin Cami’nin kadınlar mahfilidir. Son cemaat yerinin üstünü boydan boya kat eden mahfilin, hem konumu, hem de büyüklüğü itibariyle müezzin için değil, kadınlar için yapıldığı anlaşılır. Keza bu büyüklükteki bir kadınlar mahfili Selçukluların kadına, onun eğitimine ve sosyal hayattaki mahalline bakışı açısından da önemlidir. Her şeyden önce kadınlar mahfiline caminin içinden değil de son cemaat yerinden geçilmesi bunun ikisinin birlikte düşünüldüğünü gösterir ki bu da son cemaat yerinin cami ile birlikte 1197’de Selçuklu meliki Muhyiddin Mesud zamanında yapıldığını işaret eder²⁶.

Arslanhane Cami’nin kadınlar mahfiline kuzeyde yer alan ve caminin diğer kapılarından daha zengin süslemeli bir kapıyla girilir. Mahfile ayrı bir kapıdan girilmesi caminin ilk yapılışında bu kısma önem verildiğinin bir göstergesidir. Tamamen ahşap malzemedan yapılmış olan mahfilde, sekiz ahşap sütun kullanılmıştır. Birbirinden farklı Roma devrine ait devşirme sütun baş-

²⁴ Bekir Eskici, *age.*, s. 303–304.

²⁵ Bekir Eskici, *age.*, s. 226.

²⁶ Nusret Çam, Ayşe Ersay, *agm.*, s. 33.

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

lıkları üzerinde ahşap yastıklar yer alır. Ahi Elvan Cami'nin kadınlar mahfili (Şekil 11) ise kuzey duvarı önünde ilk sütuna, doğu ve batı duvarları önünde ikinci ve üçüncü sütunlara kadar devam eden ve yan sahnelerin üstünü kısmen örten “U” şeklinde planlıdır. Mahfil tamamen ahşaptan yapılmıştır ve müezzin mahfilinin üstüne denk gelmektedir. Mahfile caminin içinden on dört adet merdivenle çıkılmaktadır. Ayrıca bu mahfilin üst katına caminin kuzey kapısı açılmaktadır. Fakat şu anda bu kapı kapalıdır ve kullanılmamaktadır.

14 ve 15. yüzyıla tarihlenen Örtmeli (Hoca Hundi) Mescidi, Poyracı Mescidi, Balaban Mescidi, Gecik Mescidi, Hacı Bayram Cami, Hacı Musa Cami, 16. yüzyıla tarihlenen Abdülkadir İsfehani (Tabakhane) Mescidi, 17 ve 18. yüzyıllara tarihlenen Ağaç Ayak Cami (Şekil 12), İbadullah Cami, Zincirli Cami, ve Sarıkadı Mescidi'nde kadınlar ahşap kadınlar mahfilleri mevcuttur.

Ankara camilerindeki kadınlar mahfilleri yenilediğini mahfillerin tavan süslemeleri ile harimin tavan süslemesi arasındaki farklılıklardan anlaşılmaktadır. Genellikle mahfillerde mahremiyetin sağlanması açısından, neredeyse insan boyu kadar ahşap korkuluklar kullanılmıştır. Mahfiller bütün örneklerde kuzey cephede yer alırken, bazen harimin içine doğru “U” şeklinde çıkma yaparken bazen de kuzey cephe boyunca uzanmaktadır. Bu mahfiller bütün örneklerde ahşap direkler üzerine otururlar. Kadınlar mahfili kapıları son derece sade iken Arslanhane Cami'nin en ihtişamlı kapısı olan kuzey kapısı kadınlar mahfiline açılır. Ankara cami ve mescitlerindeki mahfillerin büyük bir kısmı ahşaptandır. Tavan ve tabanları da ahşap olan bu mahfillerde dikdörtgen planlı pencereler görülmektedir. Netice olarak yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere Ankara üslubunun özelliklerinden biri olan ahşap kadınlar mahfilleri 12. yy. dan 20.yy.ın başlarına kadar kesintisiz olarak devam eden bir gelenek olmuştur. Beylikler ve Osmanlı devrinde görülen mermer ya da taş malzemedeki, geometrik şebekeli kadınlar, müezzin ya da hünkar mahfilleri örneklerinin Ankara'da neredeyse hiç görülmemesi Ankara üslubunun devamının başka bir kanıtıdır.

Ankara'da hemen her cami ya da mescitte kadınlar mahfilinin bulunması geçmiş dönemlerde de kadınların sosyal hayatın içinde olmasıyla ilgili bir durumdur. Ankara merkezde, Beypazarı, Ayaş, Kalecik, Nallıhan ve Şereflikoçhisar'da bizzat gidip gördüğümüz camilerde ve kaynaklardan öğrendiğimiz diğer ilçe camilerinde bulunan kadınlar mahfilleri kadınların camilere sık sık geldiğini geçmişten beri ibadetlerini rahatça mahalline getirebildiklerini söyleyebiliriz. Zaten Ankara'da sof tezgâhlarında kadın ve erkek birlikte çalışıldığı, kadınların üretim hayatına aktif katıldıkları, hem seyahatnamelerde hem de çizilen gravürlerde görülür.

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

Pencereler

Ankara üslubunun izlendiği başka bir yapı elemanı da pencerelerdir. Ankara mescit ve alth üstlü pencere kullanımının 12. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar devam ettiğini görmekteyiz. Genellikle Selçuklu mimarisinde camilerin taçkapı dışında duvarların oldukça sade olduğu, oldukça küçük formulu pencerelerin ise duvarların üst kısmına koyulduğu ve bu sebeple camilerin yeterince ışık almadığı bilinir. Beylikler devrinde ise artık bu uygulamadan vazgeçilip alth üstlü paralel olarak pencere kullanımının yaygınlaştığı söylenir. Hatta bu çift sıralı pencere kullanımının ilk kez Selçuk İsa Bey, Milas Firuz Bey ve İznik Yeşil Cami’lerde görüldüğü belirtilir. İşte Ankara cami ve mescitlerinde alth üstlü pencere kullanımı Ankara’nın bildiğiniz en eski tarihli Alaeddin Cami’nde ortaya çıkarak, 13, 14 ve 15. yüzyılda yaygınlık kazanarak 20. yüzyıla kadar devam ettiği görülür. Alaeddin Cami ilk inşa edildiğinde de doğuda üç, kuzeyde iki, batıda dördü altta, dördü üstte olmak üzere sekiz ve toplam olarak on üç pencereden ışık almaktaydı²⁷. Arslanhane Cami’nin pencereleri (Şekil 13) de iki kat oluşturur. Bu erken örneklerden sonra Ankara’da inşa edilen 14 ve 15. Yüzyıla tarihlendirilen Ahi Elvan Cami (Şekil 14), Geneği Mescidi, Hacı İvaz Mescidi, Molla Büyük Mescidi, Kul Derviş (Kurtuluş) Mescidi, Örtmeli (Hoca Hundi) Mescidi, Poyracı Mescidi, Sabuni (Karanlık) Mescid, Direkli Mescid, Gecik Mescidi, Hacettepe Cami, Hacı Doğan Mescidi, Hacı Seyyid Mescidi, Hemhüm Mescidi, Yeşil Ahi Cami, Rüstem Nail (Dındın) Mescidi, Şeyh İzzeddin Mescidi, Hacı Musa Cami, Hacı Bayram Cami ve İki Şerefeli (Resul Efendi) Cami’lerinde ve 16, 17. ve 18. yüzyıllardan olan Ağaç Ayak Cami, Celal Kattani Mescidi, Çiçekçiöğlü Cami, Devdıran Mescidi, Eskicioğlü Cami, İbadullah Cami, Hacı İlyas Cami, Kağrı Pazarı Cami, Leblebicioğlü Cami, Ramazan Şemsettin (Kale Pazarı) Cami, Sarıkadı (Mimarzade) Cami, Telli Halil Mescidi, Zincirli Cami, Zeynel Abidin Cami ve Taceddin Cami’lerinde harimde alth üstlü pencere uygulaması kesintisiz olarak devam etmiştir.

Kalemişi süsleme

Ankara’da en çok tercih edilen süsleme unsuru olan ahşap üzerine yapılan kalem işleri, sanatımızda, sıva üstünden sonra çokça uygulanmış bir süsleme çeşididir. Ahşap üstü kalem işleri Selçuklu süslemelerinde ağırlıklı olarak görülmekte olup, Konya Sahip Ata Cami, Beyşehir Eşrefoğlü Cami, Afyon Ulu Cami, Sivrihisar Ulu Cami, Ankara Arslanhane Cami, Beyşehir Eşrefoğlü Cami ve Kastamonu Candaroğlü Mahmut Bey Cami’lerinde dikkat çeker. Bu süslemelerde erken dönemlerde rumi ve hatayi motifleri, sonraki geç dönemlerde ise Barok ve Rokoko üslupları kendisini gösterir. Daha çok iç mekânlarda yapıldığından ve lâkeli olduğundan pek çok örneği

²⁷ Nusret Çam, Ayşe Ersay, agm., s. 21.

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

günümüze bozulmadan gelebilmiştir.

Ankara üslubunda da ahşap süsleme daha yaygın olarak kullanıldığından, ahşabı süsleme imkânı verebilen bir süsleme tarzı olan kalemişleri 15. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmış, 17 ve 18. yüzyıl cami ve mescitlerinde de uygulanmaya devam etmiştir. Ankara üslubunun oluşumunda önemli bir mahalli olan Ankara Alaeddin Cami'nin 15. Yüzyılın başında geçirdiği tamirlerde eklendiği düşünüldüğü pencere kanatlarındaki ahşap üzerine kalemişi süslemeler oldukça önemlidir. Caminin batı duvarındaki alt pencerelerin etrafı ahşap pervaz ile dört taraftan kuşatılmış olup bunlar kalem işleri ile bezenmiştir. Bitkisel desenler yeşil zemin üzerine sarı ve kırmızıdır. Yer yer tamir izleri taşısa da bunlara da tavan göbeği gibi I. Murat döneminin eserleri olarak bakıldığı takdirde ahşap üzerine kalem işlerinin Ankara'daki en eski örnekleri sayılabilir. Gerçekten de kompozisyonlar daha sonraki Hacı Bayram ve diğer Ankara camilerinin kompozisyonlarına benzese bile onlar kadar girift değildir. Öyle anlaşılıyor ki bu caminin doğu ve kuzeydeki pencereler de dahil, tamamı bu şekilde kalem işlerine sahip olduğu halde pencerelerin kapatılması üzerine bu kalem işleri de tahrip olmuşlardır. Bundan sonra 14 ve 15. yüzyıla tarihlenen Eyüp Mescidi, Örtmeli(Hoca Hundi) Mescidi, Geneği Mescidi, Kul Derviş (Kurtuluş) Mescidi, Poyracı Mescit, Sabuni Mescit, Gecik Mescidi, Hacı Musa Cami'leri kalem işleri devrinin özelliklerini yansıtır. Süslemeler tavan kenarlarında, konsollarda, pervazlarda yoğunlaşır. Bunlarda geometrik süslemenin pek az kullanılmasına karşılık, klasik düzenlerde rumili ve hataili kıvrık dallı simetrik süsleme yer alır. Ayrıca süslemede basit güller ve büyük yapraklardan, narçiçeği, iri rozetler teşkil eden geçmeler, palmetler, papatya, karanfil, şakaik çiçekleri ve madalyonlar görülür. Bitkisel süslemenin yanında yazı kuşakları da kalem işi süslemede bol miktarda kullanılan bir süsleme tarzıdır. Kalem işi süslemenin renkleri beyaz, sarı, kırmızı, turuncu, mavi, yeşil, siyahtır. Süslemeler daha çok tavan kenarlarında, konsollarda, pervazlarda, tavan kirişleri üzerine uygulanmıştır. Mescitlerin genellikle üçgen çitalarla oluşturulan ahşap tavanları Ankara üslubuna hastır. Kalın kirişler üzerine birbirine paralel olarak konmuş olan tavan kirişleri üzerine tahtalar ince çitalarla baklavalarla ayrılmaktadır. Gerek orta kiriş ve gerekse kenar bingilerinin pervazları aşırı boyalıdır.

Özellikle 18. yüzyıl örneklerinde harim pencerelerinin pervazlarında ve alınlıklarında kelime-i tevhid kuşakları şeklinde kendini gösterir. Hacı Bayram, Zincirli, İbadullah, Ağaç Ayak, İki Şerefeli(Resul Efendi) Ramazan Şemseddin Camileri'nin, Sarıkadı (Mimarzade) Mescidi'nin pencere pervazlarında ve alınlıklarında sülüs hatla yazılmış kelime-i tevhid kuşakları görülür.

Bu kalemişi süsleme geleneği Ankara'da geç devirde yani 19 ve 20. yüzyıl başlarına kadar

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

sadece merkezde değil Ankara'nın taşrasında da görülmektedir.

Sonuç

Seyyahların genellikle “sokakları dar, dolambaçlı, bakımsız şehir” olarak bahsettikleri Ankara şehri, pek çok cami ve mescidiyle mimaride özgün bir üsluba sahiptir. Gerçi yangın, deprem, savaş, isyanlar, eserlere gerekli özenin sağlanmaması, yanlış imar uygulamaları gibi nedenlerle günümüze kadar ulaşamamış pek çok cami, mescit de bulunmaktadır. Ama günümüze ulaşanlardan hareketle “Ankara üslubunu” kullanacak kadar çok sayı ve nitelikte eser görülmektedir.

Ankara'ya gelen seyyahlardan olan Georgeon Ankara'yı şöyle anlatmaktadır. “Angora, Kemalistler 1920’de oraya yerleştiklerinde, hatta daha sonraları, 1923’te kenti ilk kez gördüğümde, şehir ağır ağır can çekişerek ölmeye mahkûm olmuş gibiydi. Eski semtlerde, Türk kentinin o bilinen hoş, çekici havasından eser bile yoktu. Ne çınarların gölgesinde kahveler, ne suları şakiyan çeşmeler, ne aşkla oyulmuş bir minare, ne pervasız kubbesiyle antik bir cami, hiçbir sanat hazinesi, Edirne’yi, İstanbul’u, Bursa’yı çekici kılan o kutsal mimari şaheserlerden hiçbiri yoktu. ...²⁸” Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere Ankara üslubunda cami ve mescitlerin planları, yapı elemanları, süsleme anlayışları klasik üsluptan oldukça uzaktır. Ankara mimari açıdan, İstanbul, Edirne ve Bursa başta olmak üzere klasik üslubun hakim olduğu şehirlerden oldukça farklı bir silüete sahip bir kenttir. Belki de Cumhuriyet’i kuran irade bu şehri başkent yaparken diğer gerekçelere ek olarak şehrin bu özgün görünümü ve mimarinin Osmanlı geleneğinden dışında olmasını da göz önünde bulundurarak burayı tercih etmişti. Ankara dini mimari eserlerinin banileri genellikle kanaat önderleri ve ahiler olmuştur. Yapı faaliyetlerinin ekonomik boyutu da böyle sınırlı imkânlarla şekillenmiştir. Anadolu Selçuklu hükümdarı olan Muhyiddin Mesud’un yaptırdığı Alaaddin Cami dışındakilerin banileri valiler, toplumun önde gelenleri ya da şehirdeki prestijli manevi önderler Ankara’da imar faaliyetlerine ön ayak olmuşlardır. Ama bu ön ayak olma işinde o anki Ankara toplumunun ihtiyaçlarının çok bir tarzda mimari ya da dekoratif alanda denemelere girişilmemiş, genellikle yerel ustalarla ve onların görgü zenginliğine güvenilerek eserler inşa edilmiştir. Bu nedenle de Selçuklular devrinde oluşan Ankara cami ve mescitlerinin mimari üslubu yüzyıllar boyunca varlığını korumuştur. Ankara’ya mimarlık sanatı açısından geçmişten beri bu gözle bakıldığında hem plan açısından hem de dekorasyon açısından faydacı ve alçakgönüllü bir tutum

²⁸ François Georgeon, “Keçi Kılından Kalpağa: Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Yüzylında Ankara’nın Gelişimi”, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, editörler: Paul Dumont, François Georgeon, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 113.

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

görülür. Ankara tarihin koşulları içinde daima mimaride gerçekçi bir üslup izleyen taşra şehirlerinden biri olmuştur. Bu reel ve pragmatik, mütevazı bir üslup çizgisi 15. yüzyılda ekonomik lükse sahip olan bir topluma rağmen bozulmadan devam etmiştir. Ankara her zaman mimaride form ve süsleme açısından sadelikle, yerel olanaklarla yetinmiş ve abidevi olandan uzak durmuştur.

Kaynakça

- BARKAN, Ömer Lütfi, *Süleymaniye Cami ve İmaretini İnşaatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1970.
- BAYBURTLUOĞLU, Zafer, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Sanatçıları I, Ağaç İşleri Ustaları*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1988.
- BAYRAKAL, Sedat, *Erken Dönem Osmanlı Minberleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007.
- CANSEVER, Turgut, *İslam'da Şehir ve Mimari*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- CANTAY, Gönül, *Osmanlı Menzil Külliyelerinin Kuruluşu*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- ÇAM, Nusret, “Anadolu Osmanlı Mimarisinde Osmanlı Öncesi Üslup Havzaları”, *İslami Araştırmalar*, 12,(3-4), (1999) s. 247-251.
- ÇAM, Nusret, ERSAY, Ayşe, “Ankara Muhyiddin Mesud (Alâeddin) Cami'nin İlk Şekli ve Türk Mimarisindeki Yeri”, *Vakıflar Dergisi* (2012) , 38,s. 9-43.
- DEMİRİZ, Yıldız, *Erken Devir Osmanlı Mimarisinde Süsleme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1979.
- ESKİCİ, Bekir, *Ankara Mihrapları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- EYİCE, Semavi, *Ankara'nın Eski Bir Resmi*, TTK Atatürk Konferansları, IV TTK Yayınları, Ankara, 1970.
- GEORGEON, François, “Keçi Kılından Kalpağa: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yüzyılında Ankara'nın Gelişimi”, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, editörler: Paul Dumont, François Georgeon, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- HACIGÖKMEN, Mehmet, Ali, Ankara'da Ahi Hakimiyeti (1130?-1361), *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt:6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara (2002) , s. 830-834.
- KARAMAĞARALI, Haluk, *Anadolu'da Beylikler Devri Minberleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ankara, 1955.

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

KARAMAĞARALI, Haluk, Çorum Ulu Camii'ndeki Minber, *Sanat Tarihi Yıllığı I*, (1965), s. 120–142.

KILIÇBAY, Mehmet, Ali, Sof Şehri Ankara, *Ankara Ankara*, Yapı Kredi Yayınları, Ankara, (1994), s. 67–73,

KUBAN, Doğan, *Türk İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1995.

KUBAN, Doğan, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

ORTAYLI, İlber, “19. Yüzyılda Ankara”, *Ankara Ankara*, Ankara, Yapı Kredi Yayınları (1994), s.109–121.

YETKİN, Şerare, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İÜEF Yayınları, İstanbul, 1986.

YETKİN, Suut Kemal, Beylikler Devri Mimarisinin Klasik Osmanlı Sanatını Hazırlayışı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(3),(1955) s. 39-43.

YÜKSEL, İ.Aydın, *Osmanlı mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri (886-926/1481-1520)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1983.

NİSAN 2016

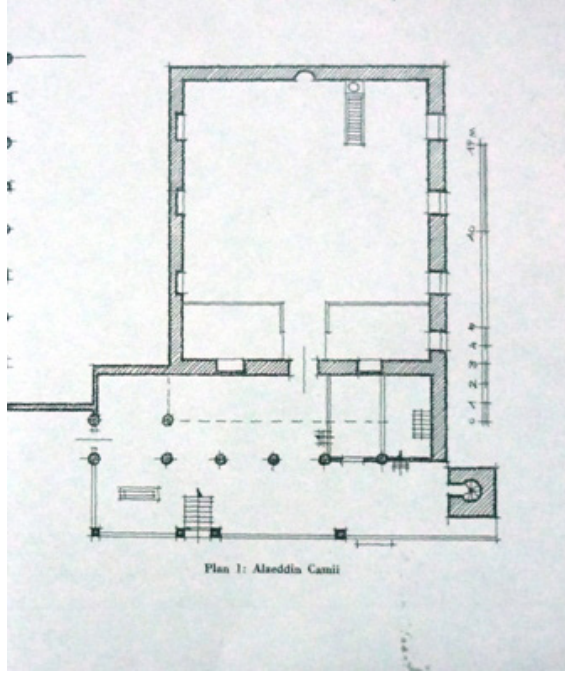
ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Planlar

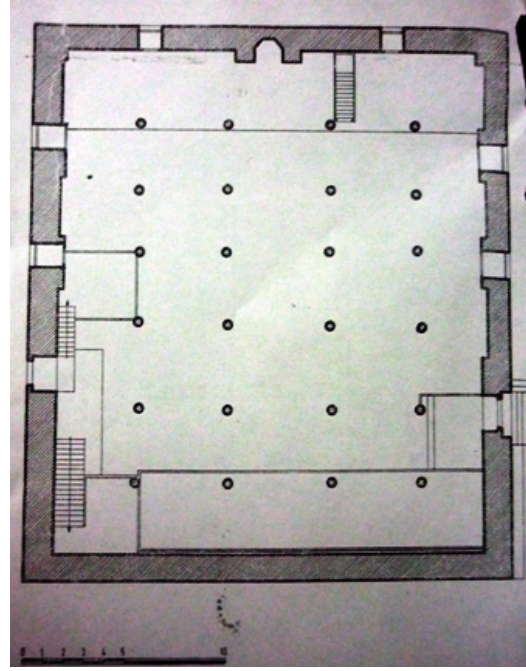
Ayşe Ersay YÜKSEL

Alaeddin Cami planı, Arslanhane Cami planı, Hacı Doğan Mescidi planı ve Ağaç Ayak Cami planı, Öney, G. (1971). *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Şekiller

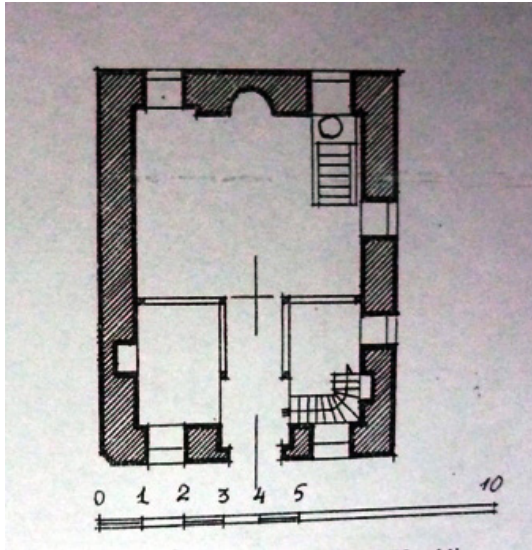

Plan 1: Alaeddin Camii

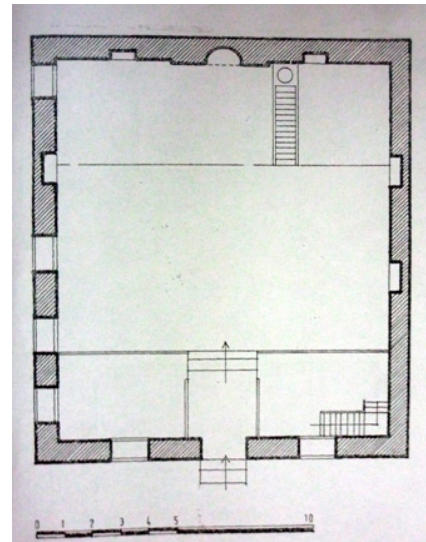

1.Şekil: Alaeddin Cami (1197) Planı (G.Öney'den)

2. Şekil: Arslanhane (1290) Cami Planı (G.Öney'den)

3.Şekil: Hacı Doğan Mescidi (14 veya 15.yy.) Planı (G.Öney'den)

4. Şekil: Ağaç Ayak Mescidi (17 veya 18. Yy.) Planı (G.Öney'den)

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

5. Şekil: Alaeddin Cami Son Cemaat Yeri

6. Şekil: Hacı Musa Cami Cemaat Yeri

7. Şekil: Alaeddin Cami'nin Ahşap Minberi

8. Şekil: Arslanhane Cami Minberi

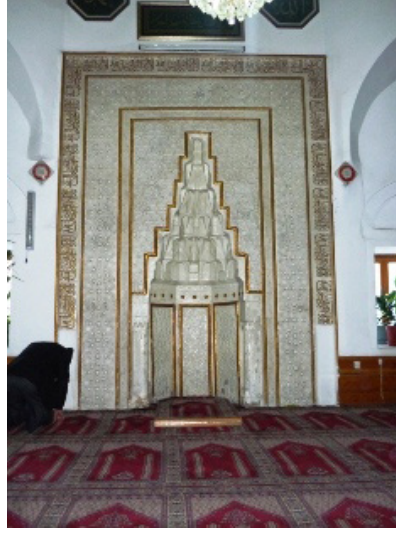

ANKARA CAMİ VE MESCİTLERİNDE “ANKARA ÜSLUBU”

Ayşe Ersay YÜKSEL

9. Şekil: Ahi Elvan Cami Mihrabı

10. Şekil: Kurşunlu Cami'nin Mihrabı

11. Şekil: Ahi Elvan Cami'nin Kadınlar Mahfli

12. Şekil: Ağaç Ayak Cami Kadınlar Mahfli

13. Şekil: Arslanhane Cami Çift Katlı Pencere

14. Şekil: Ahi Elvan Cami Çift Katlı Pencere